PROZODIJA U MARULIĆEVU EPU *DAVIDIAS* I BUNIĆEVU EPU *DE VITA ET GESTIS CHRISTI*[1]

M i s l a v B e n i ć

UDK: 821.163.42-13.09 Marulić, M. : 801.6
821.163.42-13.09 Bunić, J. : 801.6
Izvorni znanstveni rad

Mislav Benić
Filozofski fakultet
Z a g r e b
benicm@ffzg.hr

U radu se uspoređuje prozodija u *Davidijadi* (*Davidias, Dav*.) Marka Marulića Splićanina (1450.-1524.) s prozodijom u epu *O životu i djelu Kristovu* (*De vita et gestis Christi,* V. G. C.) Jakova Bunića Dubrovčanina (1469.-1534.). Razlikuju se odstupanja od tzv. klasičnih normi u pojedinim riječima zajednička obama epovima i ona svojstvena samo jednomu epu, a uporište im se traži gdje god je to moguće: kod kasnoantičkih i srednjovjekovnih pjesnika, kod suvremenika pa i kod klasičnih pjesnika. Obrađuje se i mjerenje prirodno kratkoga samoglasnika pred riječima koje počinju skupinama *sp*, *st*, *sc*, *squ* i mjerenje krajnjega *-o* u nekim riječima, a navode se i neke prozodijske nepravilnosti nezabilježene u literaturi o prozodiji ovih dvaju epova, te neka ujedno tekstološki i prozodijski zanimljiva mjesta u Davidijadi.

Ključne riječi: Marko Marulić, Jakov Bunić, *Davidijada*, *Dauidias*, *O životu i djelu Kristovu*, *De vita et Gestis Christi*, prozodija, hrvatski latinizam

1. Uvod

Ovo izlaganje polazi od podataka o prozodijskim nepravilnostima iznesenih u Gortanovu članku »O prozodiji u Marulićevoj Davidijadi« i izdanju *Davidijade* 1984. te u Glavičićevu članku »O prozodiji latinista Jakova Bunića« (v. popis literature). Uspoređuje se odnos prema klasičnim prozodijskim normama u epu *Davidias* Marka Marulića Splićanina (1450.-1524.) i u epu *De vita et gestis Christi* Jakova Bunića

[1] Na poticajima na bavljenje ovom temom, savjetima i primjerima nekih mjerenja te tehničkoj pomoći zahvalan sam Nevenu Jovanoviću, a na korisnim sugestijama (v. bilj. 3) profesoru Darku Novakoviću. Zahvaljujem također Ireni Bratičević, Matiji Hlebaru, Lovorki Lučić, Violeti Moretti, Teu Radiću i Silviji Srđak na tehničkoj pomoći.

Dubrovčanina (1469.-1534.). Prvo se navode i komentiraju prozodijska odstupanja od klasičnih normi u pojedinim riječima koja se u dvama epovima podudaraju, a zatim prozodije u pojedinim riječima koje se u dvama epovima razlikuju. Nakon toga se razmatra mjerenje prirodno kratkih samoglasnika u navedenim epovima pred riječima koje počinju skupinama *sp*, *st*, *sc*, *squ* i daje nekoliko opazaka o mjerenju završnoga *-o*. Osim toga navodi se i određen broj pogrešnih prozodija u Marulićevu i Bunićevu epu koje nisu zabilježene u Gortanovu i Glavičićevu članku te u spomenutom izdanju *Davidijade*, i upozorava se na nekoliko tekstološki zanimljivih mjesta koja Gortan u svom članku spominje kao prozodijske nepravilnosti.

Bitno je napomenuti da ću se, govoreći o razlikama u prozodijskim nepravilnostima, detaljnije baviti samo onim nepravilnostima koje bi se mogle označiti kao kasnoantičko ili srednjovjekovno naslijeđe, obilježje kasnijega latinizma ili kao pjesničke slobode, dok ću se onih koje bi se mogle označiti kao omaška ili neznanje samo dotaknuti, premda, naravno, nema oštre razlike između nepravilnosti kao uvriježenoga obilježja ili pjesničke slobode s jedne i nepravilnosti kao omaške ili neznanja s druge strane, i možda nepravilnosti najbolje klasificira njihova tipičnost ili atipičnost za određeno razdoblje, pjesnika, djelo itd. Treba još upozoriti da sam Bunićev ep pročitao pazeći na prozodiju, dok u slučaju *Davidijade* polazim od tuđih istraživanja, upotpunjujući ih računalnim pretraživanjem elektroničkoga izdanja.

2. Podudarne nepravilnosti u pojedinim riječima

Postoji nezanemariv broj prozodijskih nepravilnosti koje se podudaraju u obama epovima. Te se ili slične nepravilnosti redovito javljaju i drugdje. One se mogu naći ili u djelima kasnoantičkih pjesnika ili se javljaju kao srednjovjekovna mjerenja, a ponekad se mogu dovesti u vezu i s mjerenjima klasičnih ili njima bliskih pjesnika. Razmjerno su rijetki slučajevi kad moguće uporište za neko osobito prozodijsko rješenje zajedničko Maruliću i Buniću nisam našao ni u antici ni u srednjem vijeku, što ne znači da ono ne postoji, ali i tada ista ili slična rješenja gotovo uvijek postoje kod suvremenika dvojice pjesnika.

2.1. Rješenja posvjedočena kod antičkih (uglavnom kasnoantičkih) pjesnika[2]

A. *Tĕmulentus* umjesto *tēmulentus*.

Dav. 10,177: *Vix aperire graues temulentę frontis ocellos*

V. G. C. 13,795: *Compotos inter temulenta per Orgia demens,*

[2] Uočio sam da se oznake brojeva stihova u mojem tekstu Dav. i V. G. C. (v. popis literature) i u Glavičićevu i Gortanovu članku mjestimice, osobito potkraj nekih pjevanja, dosta razlikuju (čak za desetak stihova), i nisam sasvim siguran odakle ta razlika. Bilo kako bilo, stihove ću numerirati samo prema svojem tekstu, a to smatram utoliko opravdanijim što ću u ovom radu navoditi i neke stihove iz Dav. i V. G. C. koji se u dotičnim člancima ne spominju.

Prud. Symm. 1,135: *Hoc circumsaltante choro temulentus adulter*[3]

Riječ je *tēmulentus* poluzatvoreni kretik, tj. kretik koji se ne da izmijeniti, osim eventualno sinkopom, da bi se uklopio u heksametar. Navedeni su primjeri jedini primjeri riječi *temulentus* u Dav. i V. G. C.

B. *Facilē* umjesto *facilĕ*.

Dav. 8,84: *Posse nouum facile uinci certamine regem*
Dav. 8,371: *Tam facile uictum placuit tibi, quam fuit ille*
V. G. C. 2,78: *Si quaecumque libet facile Deus omnia condit,*
Tert. Adv. Marc. 2,88: *Credulus, heu, facile nudatus tegmine uitae*

U prvom je primjeru zadnji slog u trećoj jačini, ali su u stihu tritemimera i heftemimera, u drugom je u drugoj jačini, a u stihu je pentemimera, a u trećem je u četvrtoj jačini, a u stihu je pentemimera. Dakle, duljenja su u Dav. i V. G. C. izvan cezure. Doduše, sve ovisi o tom shvaćamo li cezuru kao jasnije izraženu stanku u stihu ili kao granicu riječi. Međutim, i pored toga treba naglasiti da se i kod ranijih rimskih pjesnika ponekad dulji kratak slog u heksametru i u nekoj jačini izvan cezure (usp. Catull. 62,4).

Riječ je *facile* otvoreni tribrah, tj. tribrah koji se može izmijeniti tako da se elizijom pretvori u pirihij ili eventualno postavljanjem pred riječ koja počinje skupinama *sp*, *st*, *sc*, *squ* u anapest, odnosno tribrah koji se može izmijeniti bez metričkoga duljenja i siniceze. U Dav. postoji još jedan primjer riječi *facile,* gdje se završno *-e* elidira, a u V. G. C. je navedeni primjer jedini. Kod kasnoantičkih autora postoji još potvrdâ mjerenja *facilē*.

C. *Fāc*.

Dav. 11,105: *Vxores regis. Fac harum corpora cuncti*
Dav. 14,345: *Fac illos habitare tua mensamque sedere*
Dav. 14,355: *Fac opus eximium, tanto fac numine dignum,*
V. G. C. 8,429: *Recte inquit memoras, hoc fac, aeternaque uiues*
V. G. C. 12.832: *Fac oculi nostri uideant tua lumina sancta*
Ov. Ars am. 1,225: *Hos fac(ito) Armenios, haec est Danaeia Persis*
Ov. Rem. am. 337: *Durius incedit? fac (in)ambulet; omne papillae*
Sid. Ap. Carm. 7,344: *Uictrices, i, prome aquilas; fac, optime, Chunos,*
Maximian. 3,63: *»Fac« ait »ut placitae potiaris munere formae.«*

Zanimljivo je da se oblik *fac* u Dav. javlja i u jačini i u slabini (prvi primjer u slabini, drugi u jačini, a treći i u jačini i u slabini), dok se u V. G. C. javlja samo u jačini, i to prvi put u heftemimeri. Na temelju su navedenih primjera iz Ovidija

[3] Citirani stihovi iz kasnoantičkih pjesnika (osim Auzonija i *Latinske antologije*) i stih iz Šižgorića potječu iz jednoga uručka o Marulićevoj latinskoj prozodiji profesora Novakovića. U tom se uručku nalaze mnogi primjeri Marulićevih prozodijskih odstupanja od klasičnih normi koji se javljaju već kod kasnoantičkih pjesnika i primjeri mjerenja prirodno kratkoga samoglasnika pred skupinama *sp*, *st* itd. te završnoga *-o* gerunda i gerundiva u Marulića, pa mi je on uvelike poslužio i kao smjernica za ovaj rad.

neki filolozi smatrali da je *fac* uvijek dugo. Međutim, rukopisne inačice *facito* i *inambulet* su najvjerojatnije točne. Dodatni je problem u odgonetanju duljine oblika *fac* pravila i činjenica da u rukopisima obično postoji kolebanje između *fac* i *face* pred samoglasnikom.

Navedeni su primjeri ujedno i svi stihovi s oblikom *fac* u Dav. i V. G. C.

D. Završno *-a* u deseticâ.

Dav. 7,169: *Sexaginta uiris amissis atque trecentis*.
Dav. 9,151: *Quadraginta uirum, qui tristia bella ciebant*
Dav. 10,399: *Quinquaginta uirum. Plebis uenientis ad urbem*
Dav. 13,410: *Quinquaginta dari signata numismata siclos,*

ali

Dav. 14,398: *Tres et triginta sanctam translatus in urbem,*
V. G. C. 11,168: *Quinquaginta tibi nondum sol aureus annos*
Catull. 115,1: *Mentula habet instar triginta iugera prati,*
Manil. 2,2: *et quinquaginta regum regemque patremque*
Petron. 122, v. 163: *Sanguine Germano sexagintaque triumphis*
Mart, III, 41,1: *Mutua quod nobis ter quinquaginta/quinquagena dedisti*
Mart. XXII, 29,1: *Sexaginta/sexagena teras cum limina mane senator,*

ali

Mart. VII, 9,1: *Cum sexaginta numeret Cascellius annos,*
Auson. Eclog. 4,1: *Nonaginta dies et quattuor ac medium sol*

Izuzevši dva navedena Marcijalova sporna primjera, iako su i u njima najvjerojatnije točna čitanja s dijelnim brojevima, može se reći da se završno *-a* u desetica sve do kasne antike mjeri dugo. Međutim, prozodijski relevantni primjeri desetica u rimskim stihovima napisanim do kasne antike brojni su samo kada se računaju i oni iz arhajskoga razdoblja, tj. većinom Plautovi i Terencijevi, a ako se arhajsko razdoblje isključi, relativno se često nailazi samo na primjer *trigintā*. Primjeri su iz klasičnoga doba i doba novoga stila osim gore navedenih: za *trigintā* Verg. Aen. 1,269, 3,391 i 8,44; Manil. 2,328, 2,721, 4,453; Mart. III, 36,7, VII, 53,9, VII, 81,1, X, 104,10, XI, 24,3, XII, 34,1, XII, 86,1; Iuven. 12,74 i za *quinquagintā* Il. Lat. 192.

U kasnoantičkih se pjesnika prozodijski relevantne desetice javljaju znatno češće, i to redovito s kratkim završnim *-a*, a jedine su iznimke *triginta*, čije je završno *-a* ponegdje dugo, i primjer *octogintā* kod Paulina iz Nole (Paul. Nol. Carm. 26,189). Dobar je primjer kasnoantičke prakse Auzonije, kod kojega s kratkim *-a* uz navedeni primjer nalazimo i *nonagintă* (Eclog. 4,16), *duodetrigintă* (Eclog. 10,7), *octogintă* (Eclog. 14,5), *sexagintă* (Epist. 15,9), *nonagintă* (epist. 5,5 i 7,17), a s dugim *-a trigintā* (Epist. 14,35). *Latinska antologija* i *Carmina epigraphica*, kako se i očekuje s obzirom na različita razdoblja iz kojih potječu stihovi, imaju desetice češće s dugim, a rjeđe s kratkim završnim *-a*.

U Dav. je samo *trigintā* s dugim *a*, a sve ostale desetice imaju kratko *a*, kako je primijetio i Gortan u svojem članku, dok je u V. G. C. navedeni primjer *quinquagintă* jedini primjer desetice koja završava na kratko *-a*. Može se i spomenuti da je u *trigintā* u *Dav*. zadnji slog u pentemimeri, ali s obzirom na antičku i kasnoantičku upotrebu i mjerenje desetica, koji su u vezi s njihovom uklopivošću u stih, smatram da bi ovakvo Marulićevo mjerenje trebalo u prvom redu povezati s njegovom lektirom.

E. Ostalo.

Dav. 9,440: *A Solymis Regem. »Veni,« inquit »moenia Rabbę*
V. G. C. 16,261: *Tunc acri sermone mane, mane inquit Amaon*
Verg. Ecl. 3,79: *Et longum »Formose, vale, vale,« inquit, Iolla.*
Ov. Met. 3,501: *verba locus, dictoque vale »vale« inquit et Echo.*

Za navedeni Marulićev stih Gortan komentira da je pogrešna prozodija *uēni* jer je to imperativ. Ipak bih rekao da ovdje nije riječ o pogrešnoj prozodiji, što bi bila početnička pogreška, nego o slabom zijevu. Bunićeva je imitacija Vergilijeva stiha sasvim očita, i ne nalazim da je Glavičić spominje – u svakom slučaju ne spominje je kao pogrešku. Marulićev se stih prije može shvatiti kao preuzimanje tehničkoga rješenja nego kao imitacija, a zajedničko mu je s Bunićevim, Vergilijevim i Ovidijevim stihom to da se završni slog jampskoga imperativa, doduše 4. konjugacije, u drugom položaju i bez ponavljanja, krati pred *inquit*. Nadalje, sve i da u navedenim stihovima nema ničega zajedničkoga, pojava se može tumačiti kao pravilan slabi zijev. Ipak v. i 5. dio, V. G. C. 10,672.

Dav. 12,20: *Recordere tuę. Quando dimittere lęsus.*

Re- je u *recordere* nepravilno produljeno. U V. G. C. nema slična duljenja. Ipak, ovu nepravilnost dodajem kao jednu od onih koje imaju moguće uporište u antičkom rimskom pjesništvu, i to s jedne strane u duljini kod imenica *rēligio*, *rēliquiae*, koja se ustalila u stihovima kao metričko duljenje, a s druge u povremenim duljinama kod pjesnika prije Augustova doba, npr. Lucr. *rēducit*, *rēductum* (1,228), *rēducunt* (4,993, 4,1001), *rēducere* (5,1337), *rēlatum* (2,1001), *rēmota*/*semota* (4,270). Svi se ovi primjeri češće nalaze s geminatom (*relligio*, *redducere* itd.), što bi trebalo biti i točnije ako duljina, odnosno geminata, potječe od predmetka *red-*.

2.2. Rješenja posvjedočena kod srednjovjekovnih pjesnika

Glavičić napominje da su sljedeća mjerenja uobičajena kod srednjovjekovnih latinskih pjesnika.

A. *Iŭnior* umjesto *iūnior*.

Dav. 1,137: *Cui sunt et gregibus iunior qui praesit alendis.*
V. G. C. 12,73: *Alter enim natu iunior compellat honesto*

Početak je riječi *iunior* u svim oblicima duljim od tri sloga poluzatvoreni kretik, i potrebno je provesti sinicezu ili skratiti prvi slog da bi se oni unijeli u heksametar. Nadalje, moguće je da čitatelj i nasljedovatelj sinicezu u ovakvim oblicima shvati kao pokratu prvoga sloga. Međutim, oblici su *iūnĭŏr* i *iūnĭŭs* daktili i savršeno se uklapaju u strukturu heksametra, a njihova se izmjena može shvatiti kao poopćenje izmjene u ostalim oblicima.

Ovo su jedini primjeri u Dav. i V. G. C., a ovu je podudarnost zabilježio i Glavičić.

B. *Mulīēris* itd. umjesto *muliĕris* itd.

Dav. 4,391: *Abigail fuerat mulieri nomen: honestas*

Tako i: *muliēris* (Dav. 4,396), *muliēri* (Dav. 5,385), *muliēres* (Dav. 6,288), *muliērem* (Dav. 9,185), *muliēribus* (Dav. 12,172).

V. G. C. 8,310: *Nemo uiro et muliere satus maiore micauit*

S obzirom na to da su u riječi *mulier* svi slogovi osnove kratki, njezina se struktura mora nekako izmijeniti da bi se riječ unijela u heksametar ako ona nije u N[4] ili V. Mjerenje *muliēris*, kako primjećuje Gortan, može se povezati s naglaskom u pučkom latinskom.

Zanimljivo je da je u V. G. C. samo jedan primjer ovakva mjerenja, dok ih je u Dav. 6, a bilo ih je osam, ali je u 10,248 u rukopisu ranije *muliēris* ispravljeno *in margine* u *genitricis*, a u 10,307 *muliēre* u *Thecuite*. Nominativ *mulier* čest je u V. G. C., a jednom mu je (V. G. C. 11,32) zadnji slog produžen u heftemimeri (v. 5. dio).

C. *Septuageni/octuageni*.

Dav. 12,109: *Octuagena meę uitę iam uoluitur ęstas*

V. G. C. 12.161: *Quae reuoluta ruunt septenos septuagenos*

Castellano da Bassano (Bassano del Grappa fere 1270 – Venezia? 1333), *Poema Venetiane pacis* 2,181: *Anno milleno centeno septuageno*.

a isti se stih čita i u *Epitaphium illustris viri domini Sebastiani Ziani ducis incliti Venetiarum* (5, 12).

Ni ovi se brojevi bez izmjene ne mogu unijeti u heksametar (*septŭāgēni*). Po svoj se prilici radi o kraćenju, a ne o sinicezi. Skraćen slog pretpostavljaju i Gortan i Glavičić, a Glavičić i napominje da takvo mjerenje potječe iz srednjovjekovne versifikacije. U prilog kraćenju ide i to što bi siniceza *septvāgenos* u V. G. C. dala i loš spondijak sa spondejima u četvrtoj i u petoj (pa i u trećoj) stopi.

Od antičkih potvrda kod Ciprijana Gala nailazimo samo na mjerenje *septuăgintă* (Cypr. Gall. Gen. 222, Exod. 1036, Num. 254, Iud. 18), a takvo mjerenje imaju i *Carmina epigraphica* u pentametru i heksametru (CLE 1127,5, 1164,8), a to su ujedno sve antičke potvrde za riječ *septuaginta* u heksametru i pentametru koje sam našao.

---

[4] Jedninske padeže označavam velikim (N, G, D, A, V, AB), a množinske malim (n, g, d a, v, ab) slovima.

Oblik *octuaginta* javlja se u nekih kasnijih antičkih pisaca, npr. kod Kolumele (Colum. Rust. 3,3,9 i 11,2,40), a postoje i nesigurna čitanja kod Aula Gelija i Marcijana Kapele.

2.3. Ostale podudarnosti

A. *Crăpula* umjesto *crāpula*.

Dav. 5,39: *Alta quies crapulam digessit mensque nitere*
V. G. C. 13,794: *Ebria tum crapula distendat uiscera multa,*

Ova je riječ u A i AB otvoreni kretik. Podudarnost je zabilježio i Glavičić. Navedeni su stihovi jedini u kojima se riječ *crapula* javlja u Dav. i V. G. C.

B. *Halitus*.

Dav. 1,440: *Non potis obstruso est halitus agitare meatu,*
V. G. C. 13,585: *Atque halitu grato beneolentis semen anethi*
ali
V. G. C. 2,212: *Halitus insinuatus abit penitusque sub artus*
V. G. C. 15,472: *Halitus et toto labefactae corpore uires*

Ova je riječ u a zatvoreni, a u AB otvoreni kretik, koji bi se elizijom s idućim kratkim slogom (*elisio longae in brevi*) mogao uklopiti u heksametar. To u klasičnom pjesništvu nije omiljeno, ali se provodi. Ipak se čini da Marulić i Bunić otvorene kretike svjesno ili nesvjesno često radije pretvaraju u anapeste, a slično je i kod Marulićeva sugrađanina i Bunićeva vršnjaka Frane Božićevića (1469-1542; zbirka njegovih pjesama nastala je u razdoblju od 1497. do 1536). Zanimljivo je da se u V. G. C. dvaput upotrebljava N, koji je daktil, pa se lako uklapa u heksametar, s pravilnim mjerenjem. Sličnu pojavu u sličnoj riječi imamo u Božićevićevoj zbirci pjesama: G *spĭrĭtūs* javlja se u 1,159 i 51,37, a N *spīrĭtŭs* u 16,28, 46,84, 71/81,2 i 88,3.

C. *Lĕvita* umjesto *Lēvita*.

Dav. 2,439: *Et tamen hac sanctos priuarit parte Leuitas,*
V. G. C. 8,440: *Tum secus assumptus quoque deuolat inde leuitas,*

Ovakvo se mjerenje lakše uklapa u heksametar. U V. G. C. je to jedini primjer, a u Dav. se još nalaze: *Lĕuita* (Dav. 14,156), *Leuitę* (Dav. 7,443; Dav. 8,154; Dav. 10,491; Dav. 14,134), *Lĕuitarum* (Dav. 13,273), *Lĕuitis* (Dav. 3,241; Dav. 8,225; Dav. 14,368). Ovakvo se mjerenje nalazi i kod starijega Marulićeva i Bunićeva suvremenika, Šibenčanina Jurja Šižgorića (oko 1445-1509): Šižg. *De diebus festis, Aug. 5*: *Laurifer advenit decima cum luce levita*.

D. *(di)scīdit* umjesto *(di)scĭdit*.

Dav. 1,74: *In frusta educto discidit protinus ense*.
V. G. C. 8,479: *Spretaque deiecta scidit redimicula mitra*.

Gortan ne bilježi ništa za navedeni Marulićev stih, ali Glavičić spominje, komentirajući Bunićev nepravilno dug perfekt *scīdit*, da u Marulića nalazimo *discīdit* umjesto *discĭdit*. Naime, u ovom bi se primjeru iz Davidijade možda moglo raditi i o glagolu *discīdo, 3*., koji je doduše gotovo hapaks u antici, ali ga je Marulić mogao i naknadno stvoriti prema drugim složenicama glagola *caedo, 3. cecīdi, caesum*.

3. Nepravilnosti u pojedinim riječima koje se ne podudaraju

U ovom dijelu navodim slučajeve kad se u jednom tekstu u jednoj riječi javlja pravilna prozodija, a u drugom u istoj riječi nepravilna. Takvih mjerenja koja se ne podudaraju ima manje od onih koja se podudaraju (najviše je, naravno, prozodijskih nepravilnosti u potpuno različitim riječima). I ovdje se mogu naći iste nepravilnosti kod kasnoantičkih i suvremenih pjesnika. Za neke manje značajne razlike usp. i 5. dio.

A. *Statim*.

Dav. 5,175: *Et meus es Dauid?« Cui statim reddidit ille:*
Dav. 9,79: *Ad Dauida suum statim discedere barbis*
Dav. 9,119: *Qua mage fretus erat, statim uertisse uideret,*
V. G. C. 13,656: *Haec in calce, statim sed non urgente supremo,*

U V. G. C. je pravilno *stătim*, a u Dav. pogrešno *stātim*. To su svi primjeri iz obaju djela. *Stātim* se javlja i u Drakoncija, više puta u *Latinskoj antologiji* i dr.:

Dr. Or. 1,708: *»uenit Orestes«, ait, sed statim credita non est*.

B. *Trucido*.

Dav. 2,464: *Vt mane egressum trucidarent* (corr. in *iugularent). Murmura sensit*
Dav. 7,410: *Atque gravi pressum somno trucidare suumque* (corr. in *uexare piumque)*
Dav. 5,285: *Aures illius posset, trucidare colonos*
V. G. C. 10,608: *Obseruant illum, ut deprensum morte trucident,*
V. G. C. 15,30: *Romani imperii peruerso iure trucident,*
V. G. C. 13,362: *Apprensis, alium coedunt, aliamque(?) trucidant,*

U Dav. se samo triput javlja infinitiv glagola *trucīdare* s nepravilno kratkim *i*, a u V. G. C. javljaju se samo tri oblika s pravilnom prozodijom. Međutim, kako se vidi, u Dav. 2,464 *trucidarent* je u rukopisu *in margine* ispravljeno u *iugularent* (ispravak je vjerojatno teško čitljiv jer u Gortanovu članku piše da tekst *in margine* glasi *necarent*, što se prozodijski također ne bi uklapalo, ali u izdanju iz 1984. Gortan navodi ispravak *iugularent* i unosi ga u tekst epa – usp. i 6. dio), a u Dav. 7,410 je *trucidare suumque* ispravljeno *in margine* u *uexare piumque*.

Prozodiju kao u Dav. nalazimo i u Božićevićevoj zbirci pjesama (*trucĭdaret* – 1,67, *trucĭdantur* – 69,31). Možda treba uzeti u obzir da su Marulićevi i Božićevićevi oblici četverosložni, pa duljina dolazi pred naglasak, što ih je moglo zavesti, dok su Bunićevi oblici trosložni.

C. *Profundo*.

Dav. 1,86: *Profusis Saulem lachrymis gemis, improba cuius*
Dav. 1,301: *Rex Saul ipse suam profudit ab urbe phalangem*.
Dav. 3,509: *Profusis moerens lachrymis exponere coepit*
Dav. 9,379: *Cum gemitu profusus humi lamenta ciere*.
Dav. 10,215: *Mox uictus lachrymis profusis ora rigauit*
Dav. 10,486: *Profusis moesti lachrymis et lumina retro*
Dav. 13,281: *Protinus has moesto profudit pectore uoces:*

ali

Dav. 3,206: *Transageret penitus telo festasque profuso*
Dav. 7.202: *Achinoeque illi pariens Ammona profudit,*
V. G. C. 11,133: *Cordibus, ubertas haec quos diuina profudit*.
V. G. C. 14,302: *Qui propter multos expurget inusta profusus*

Kako se vidi, u Dav. pretežu primjeri s nepravilnim dugim *prō-*, (7:2), dok u V. G. C. nalazimo samo dva primjera s pravilnom prozodijom. Doduše, klasični presedan postoji: jednom se kod Katula nalazi *prōfudit* (64,202). I Božićević ima u svojoj zbirci jednom *prōfundis* (37,9), a jednom *prŏfusis* (57,15). Međutim, Božićevićeva je zbirka prepuna netočnih prozodija, pa nisam siguran u kojoj bi on mjeri mogao biti relevantan u slučaju prozodijskih finesa kao što je ova.

Riječ se *prŏfundus* u obama epovima mjeri točno, a za ostale riječi s kratkim predmetkom *prŏ-* usp. V. G. C. 14,592 (5. dio ovoga rada).

D. *Aio*.

U Dav. nalazimo uvijek *āiunt* s pravilnom kvantitetom (Dav. 1,278; Dav. 2,153; Dav. 6, 20; Dav. 7,384; Dav. 7,465; Dav. 11,244; Dav. 12,293; Dav. 12,355), a u V. G. C. uvijek nepravilno *ăiunt* (V. G. C. 10,45; V. G. C. 10,122; V. G. C. 11,241; V. G. C. 11,311; V. G. C. 12,762) i jedan, također pogrešan, primjer *ăiebant* (V. G. C. 11,75).

Od ostalih oblika glagola *aio* nalazi se samo pravilno *ăit* u obama epovima.

E. *Deinde*, *dein*, *proinde*.

Marulić u Dav. uvijek ima dvosložno *deinde*, a jednom se nalazi i *proinde,* također dvosložno. I u heksametru klasičnih pjesnika uvijek dolazi do stezanja u tim riječima. Međutim, u V. G. C. nalazimo često dvosložno *deinde*, ali i nešto rjeđe trosložno, dok se *proinde* ne nalazi. Općenito je riječ *deinde* učestalija u V. G. C. nego u Dav. *Dein* se rijetko nalazi jednosložno i u Dav. i u V. G. C.

Ovdje navodim samo primjere trosložnoga *deinde* iz V. G. C.:

V. G. C. 11,459: *Osque deinde suo tangens elingue saliuo*
V. G. C. 11,548: *Millia quinque uirum? meministis an illa deinde*
V. G. C. 11,603: *Concilii, occidi, atque deinde resurgere Christum,*
V. G. C. 13,342: *Respondens, abiit tamen, ille deinde minori*

4. Završni kratki samoglasnik pred *sp*, *st*, *sc*, *squ* i završno *-o*

1. Priručnici nisu složni u odgovoru na pitanje što se unutar stiha događa sa završnim kratkim samoglasnikom pred riječima koje počinju suglasničkim skupinama, bilo da se one pišu kao jedno (*x*, *z*) ili kao nekoliko slova. Nije jasno dulji li se prirodno kratak samoglasnik tada po položaju ili ostaje kratak. Točan bi odgovor ukratko trebao biti sljedeći. Primjera s kratkim samoglasnikom pred *x* vrlo je malo, a oni su bez duljenja. Primjeri sa *z* gotovo su uvijek bez duljenja. Uz vrlo se rijetke iznimke ne dulji ni prirodno kratak samoglasnik na kraju riječi pred svim ostalim suglasničkim skupinama osim skupina *sp*, *st*, *sc*, *squ*[5] , koje su donekle problematične pa ih treba posebno razmotriti.

Ako se uzmu u obzir pjesnici od Augustova doba nadalje (bez Horacijevih *Satira*), primjećuje se da se prilično pomnjivo izbjegavalo smještanje riječi koje završavaju kratkim samoglasnikom pred dotične suglasničke skupine. Takvih je pojava, ako ih uopće ima, i u velikim djelima gotovo uvijek manje od pet. U tim se rijetkim slučajevima kada se kratak samoglasnik u stihu nađe pred spornim suglasničkim skupinama on nekada položajno dulji, a nekada ostaje kratak, a s obzirom na rijetkost pojave i često različita čitanja i oštećenja baš tih stihova teško je izvesti neko pravilo. Neka vlastita imena, imena kamenja, drveća i sl. navodno ne dulje prethodni kratki samoglasnik, što sigurno vrijedi za riječi kao *Scămander*, *smăragdus*, pred koje mora doći kratak samoglasnik da bi se smjestile u heksametar i koje se i u latinskim i u grčkim rukopisima ponekad pišu bez početnoga *s*. U Horacijevim se *Satirama* osam puta nalazi kratak samoglasnik pred spornim skupinama, a nikad se položajno ne dulji, što se objašnjava time da su *Satire* bliskije svakodnevnomu govoru. Zanimljivo je da ni u *Jambima* ni u *Odama* ni u *Poslanicama* nema takvih kolokacija. Kod Lukrecija se također kratak samoglasnik desetak puta ne dulji u istom položaju, a slučajeva duljenja nema. Nasuprot tomu, kod Katula, koji se drži grčkih uzora, ima šest duljenja. Jedno je od njih u galijambu, dva su nesigurna čitanja, jedno je u cezuri, a od preostalih dvaju jedno je produljeno *modo*.[6] Postoji samo jedno neduljenje, ali u riječi *Scamander* u heksametru (*undă Scămandri*).

---

[5] Naravno, ovamo se ubrajaju i skupine s likvidom *spl*, (*stl*, *scl*), *spr*, *str*, *scr*, a ne ubraja se *su* pred samoglasnikom, tj. *sv*/*sw* jer se ta skupina ponaša kao *qu*, tj. pred njom nema duljenja kratkoga samoglasnika.

[6] Ramsay u MLP tvrdi da je primjer s *modo* valjan jer se završno *-o* u toj riječi ne dulji nakon Lukrecijeva vremena. Međutim, Katul je Lukrecijev suvremenik. S druge strane spomenuta cezura kod Katula je jačina, ali nema izraženije stanke

Međutim, novolatinski pjesnici općenito prilično često smještaju riječi s kratkim završnim samoglasnikom pred sporne skupine. Tako rade i Marulić u *Davidijadi* i Bunić i u epu *De vita et gestis Christi*. Ali, dok Bunić, čiji je ep sa svojih 10155 stihova dugačak otprilike kao jedna i pol Dav. (6765 heksametara), to u V. G. C. radi samo dvanaest puta, što je ipak daleko od Vergilijeva standarda (u *Eneidi* zapravo nema nijednoga primjera), Marulić to radi u Dav. devedeset i dva puta. U Dav. se kratak samoglasnik nikad ne dulji, a u V. G. C. se jednom dulji u slabini (v. dolje primjer označen zvjezdicom).

Teško je vjerovati da je ovakva razlika između Dav. i V. G. C. slučajna. Prije bih rekao da je Bunić svjesno izbjegavao smještanje riječi sa završnim kratkim suglasnikom pred sporne skupine, dok to Marulić, vjerojatno nesvjesno, nije radio.

Slijede primjeri.

Dav. 1,66: *Quem dederat quondam, sceptri tibi scindet honorem,*
Dav. 1,270: *Aurea sceptra tenens. Canum caput aurea circum*
Dav. 1,287: *Suspensa rex mente stetit, dimitteret unum*
Dav. 2,90: *Nec Quicquam dubites. Tua sit uolo sponsa Merobe.*
Dav. 3,323: *Erectus confusa loqui, modo scindere uestes*
Dav. 4,64: *Iam nusquam effugies. Tanti uictoria stabit*
Dav. 8,278: *Atque utinam merear, qui multum polleo sceptro*
Dav. 9,347: *Impietate tua commotus: »Nonne ego sceptri*
Dav. 9,373: *Numina, quae nata est nuper tibi spuria proles,*
Dav. 12,117: *Namque aliud quid sim nisi stans uiuumque cadauer?*
Dav. 14,425: *Illi ego Spiritui pro tali munere grates*

Ostali su primjeri u Dav.: 2,23; 2,46; 2,95; 2,196; 2,231; 2,406; 3,23; 3,74; 3,156; 3,166; 3,191; 3,223; 3,476; 3,476; 4,217; 4,224; 4,421; 5,9; 5,43; 5,52; 5,101; 5,242; 5,243; 5,349; 5,425; 5,432; 5,439; 6,152; 6,282; 6,325; 6,399; 6,412; 6,445; 7,64; 7,100; 7,221; 7,274; 7,324; 7,389; 7,425; 8,9; 8,161; 8,205; 8,300; 8,318; 8,438; 8,488; 9,227; 9,275; 9,339; 9,352; 10,82; 10,98; 10,107; 10,183; 10,194; 10,210; 10,295; 10,298; 10,300; 10,326; 10,332; 11,14; 11,53; 11,122; 11,206; 11,270; 11,327; 11,399; 11,405; 12,338; 13,17; 13,74; 13,218; 13,223; 13,285; 13,370; 14,76; 14,93; 14,305; 14,314; 14,324.

V. G. C. 2,118: *Vnica spes mundi, summi quoque Ianua coeli,*
V. G. C. 3,196: *Defudit noua stella comas, Euroque coruscum*
V. G. C. 3,349: *Missus in imperium, Romanaque sceptra, Deorum*
V. G. C. 5,190: *Occidit Vrsus atrox, cecidit Leo, sternitur ingens*
V. G. C. 5,354: *Proxima Zebedeus tenet aequora, strenuus undis,*
V. G. C. 5,514: *Ultima Scariotes infamia saeuus Iudas.*
V. G. C. 11,642: *Et tria stellifero sublimia culmine templa.*
V. G. C. 11,789: *Hunc cape, quem inuenies medio tunc ore staterem,*
*V. G. C. 12,17: *Tolle, spectaclum procul abs te reice nefandum.*

V. G. C. 13,656: *Haec in calce, statim sed nondum urgente supremo,*
V. G. C. 15,466: *Admouere, locis uelut effera struthio solis,*
V. G. C. 15,684: *Et Christo datur ora super sub arundine scissa.*

Riječi koje se u primjerima javljaju s pokraćenim *-i* i *-o* (*tibi*, *nisi*, *uolo*, *modo*, *ego*, *polleo*, *leo*, *struthio*), ne javljaju se pred spornim skupinama s dugim *-i* i *-o* u onom od dvaju epova u kojem se pred istim skupinama javljaju s kratkim *-i* i *-o*, što je i logično za skraćene kretike *polleo* i *strūthio*. Smatram da primjere kao Dav. 1,270 i 4,64 te V. G. C. 5,190 i 15,466 ne treba shvatiti kao siniceze jer nesporna duljenja pred spornim skupinama u Dav. nigdje nema, a u V. G. C. se ono javlja tek jednom. Za sporni primjer s riječju *duo* v. 2. C.

2. Nije na odmet vidjeti i kako V. G. C. i Dav. tretiraju neke izvorno jampske riječi na *-o*, koje je u stihovima klasičnih pjesnika gotovo uvijek kratko, a i kako mjere završno *-o* u D i AB gerunda i gerundiva.

A. *Modo*.

Ova riječ u rimskom pjesništvu ima kratko *-o*. Od starijih autora s dugim se *-o modo* nalazi nekoliko puta kod Plauta, jednom kod Terencija i jednom kod Lucilija. Od nešto mlađih autora *modō* imaju Cic. De nat. deor. 2,107 (kao citat; u pentemimeri heksametra), Lucr. 2,941 (pentemimera), 2,1135 (tritemimera), 4,1181 (tritemimera) i jednom Seneka u *Oktaviji*, a usp. i b. 6 za Catull. 22,12. Dakle, može se reći da se *modō* u rimskom pjesništvu ne javlja nakon Lukrecija.

U Dav. se i u V. G. C. prilog *modo* nalazi dosta često, ali se u Dav. mjeri jampski šest puta, a u V. G. C. samo jednom. U svim je tim slučajevima *modō* u cezuri, no to može imati značenje za V. G. C., ali ne i za *Davidijadu* s obzirom na brojnost pojavljivanja.

Evo primjera.

Dav. 1,91: *Atque hęc nostra modo mandata facessere perge*
Dav. 4,129: *Ite modo, quocunque solo consederit ille,*
Dav. 7,291: *Nos et nostra modo tibi subdimus. Insuper ibo*
Dav. 10,441: *Abstinere modo iussitque recedere secum*
Dav. 11,305: *»Argumenta modo! Dic: quo manet ipse locorum*
Dav. 14,89: *»Nil dubites, Bersaba, modo! Tibi numina testor*
V. G. C. 8,146: *»Quae mea dicta modo caligo inuoluit opaca,*

B. *Ego*.

Kod najstarijih se rimskih autora *ego* ponekad mjeri jampski, ali se u najplodnijem razdoblju rimske književnosti, uz vrlo rijetke sporne iznimke, uvijek mjeri kao pirihij. Jampsko se mjerenje, uz pirihijsko, nalazi opet kod kasnih pjesnika, npr. kod Valerija Flaka i Maksimijana (Val. Flacc. 8,158, Maximian. 1,71; 2,55), a osobito često kod Auzonija (Auson. Praef. 35, Lud. sapient. 2,42, 4,105, 5,136, 6,165; Epigr. 33,6).

U Dav. i V. G. C. jampsko *egō* nalazi se vrlo često, pa tako imamo u Dav. jednom *ego* u eliziji, sedam se puta mjeri jampski, a sedamnaest puta kao pirihij. U V. G. C. su, ako zanemarimo *ego* u eliziji, odnosi slični, ali su brojke veće. Dakle, *ego* je u V. G. C. jedanaest puta u eliziji, trideset puta se mjeri jampski, a sedamdeset osam puta kao pirihij. Mislim da se može reći da Marulić i Bunić u Dav. i V. G. C. premašuju Auzonija po jampskom mjerenju riječi *ego*.

C. *duo*.

Može se reći da se *duo* sve do kasne antike mjeri isključivo kao pirihij, iako postoje neka dvojbena mjerenja kod starih dramatičara. U kasnoj se antici javlja i jampsko mjerenje, npr. Iuvenc. 4,667, Avian. 29,22, Prud. Perist. 11,89, Paul. Nol. Carm. 3,1. U Dav. se samo jednom nalazi *duŏ*, a u V. G. C. se *duo* javlja trideset osam puta, od čega su tri jampska mjerenja. Evo primjera jampskih mjerenja u V. G. C., od kojih je prvi zabilježio i Glavičić.

V. G. C. 8,450: *Quum Samarita duo denaria protulit aequi*

V. G. C. 16,266: *Sueta duo referens, et fracto pane refugit*.

V. G. C. 16,489: *Sede duo stantes albis fulsere lacernis*.

Posljednji bi se primjer mogao shvatiti i kao duljenje pred *st*, što bi onda bilo još jedno duljenje pred spornom glasovnom skupinom uz V. G. C. 12,17, ali s obzirom na dva prethodna primjera svrstao sam ga ovamo.

D. D i AB gerunda i gerundiva.

Ako izuzmemo jedno vrlo sporno čitanje u Tibulovu korpusu (*medicandŏ*? – Tibull. 3,6,3), i kod Ovidija (*tegendŏ*? – Ov. Her. 9,126), može se reći da se D i AB gerunda i gerundiva javljaju s kratkim *-o* tek od Seneke. Međutim, i onda se *-ŏ* u tim oblicima, kako mi se čini, javlja samo sporadično ili čak iznimno, a uz to su i sami dotični oblici općenito dosta rijetki. Naime, s jedne strane, koliko mi je poznato, priručnici navode samo Sen. Troad. 264 *vincendŏ*, Iuven. 3,232 *vigilandŏ* i Auson. Epist. 141,2 *meditandŏ*; s druge strane, provjeravajući situaciju kod Lukana, Juvenala i Marcijala, uočio sam sljedeće: kod Lukana ima nekoliko oblika s dugim *-o*, a nijedan s kratkim; kod Juvenala sam osim spomenutoga oblika s kratkim *-o* pronašao još dva s dugim; kod Marcijala se zatječe samo jedan oblik s dugim *-o*.

I u Dav. i u V. G. C. ovi se oblici javljaju prilično često, u V. G. C. uvijek s dugim *-o*, a u Dav. samo jednom s kratkim:

Dav. 3,240: *Solicitat certam absenti poscendo salutem*.

5. Pogrešne prozodije u Dav. i V. G. C. nezabilježene kod Gortana i Glavičića

Ovdje navodim i komentiram neke stihove iz Dav. i V. G. C. s nepravilnim prozodijama za koje nisam zapazio da su komentirani u Gortanovu i Glavičićevu članku te u izdanju *Davidijade* iz 1984. Budući da sam *Davidijadu*, kao što sam

spomenuo, većinom računalno obrađivao, ovdje navodim samo nekoliko nepravilnosti iz nje na koje sam naišao slučajno. Nasuprot tomu, popis se dodatnih nepravilnosti iz V. G. C. može smatrati relativno iscrpnim. Nepravilnosti navodim redom kojim se javljaju od početka – prvo u Dav., a zatim u V. G. C.

Dav. 1,440: *Non potis obstruso est halitus agitare meatu,*

V. gore pod 2., 3., B.

Dav. 2,6: *Ne uictus summi meritis uideretur amici*

Nepravilna je prozodija *uidĕretur* umjesto *uidēretur*. Slična je pojava kod Gortana zabilježeno *ferĕbatur* (Dav. 4,414; Dav. 11,264 i Dav. 12,444). Oblik *uideretur* ne nalazi se ni drugdje u Dav. niti igdje u V. G. C.

Dav. 10,441: *Abstinere modo iussitque recedere secum*

Pogrešno je *abstīnere* umjesto *abstĭnere* (kratko *i* od oslabjela *e*). *Abstine(re)* stoji i u rukopisu, što isključuje mogućnost pogrešna prepisivanja infinitiva *abstinuisse* u tiskano izdanje. U Dav. se još jednom nalazi *abstinui* (13,120), a složenice glagola *tenere* s dugim prvim slogom su rijetke, dok su oblici glagola *retinere* česti. U V. G. C. su relativno česti oblici složenica glagola *tenere* s dugim prvim slogom koji se daju uklopiti u heksametar, a oblici glagola *retinere* su rijetki.

Ovamo pripadaju i stihovi iz Davidijade s nepravilnom prozodijom navedeni gore pod 2., 3., D te 3., B i D.

V. G. C. 1,396: *Erigit hic aras Solymi post Xenia regis,*

Nepravilno je mjerenje *xēnia* umjesto *xĕnia*. Riječ je u n, a i v otvoreni tribrah i samo se jednom nalazi u epu.

V. G. C. 4,348: *Porticibus, gemituque suas cunctaque atria circum*

Radi se zapravo o tekstološkom problemu koji se odražava i u prozodiji. Trebalo bi pisati *cuncta*, a ne, kao što je tiskano, *cunctaque*.

V. G. C. 5,421: *Integer, unde pedum uegeta uirtute perexit*

Pravilan je perfekt *perrexit* s položajnom duljinom, koje u ovom stihu nema. Međutim, u V. G. C. se dvaput piše i mjeri pravilno (V. G. C. 7,403 i V. G. C. 13,312). U Dav. se nalazi samo jednom pravilno *experrectus (Dav. 5,160)*.

V. G. C. 5,475: *Impie uestra quidem subsunt quoque sabbata Christo*

Nepravilno je mjerenje *impiĕ* umjesto *impiē*. Riječ je otvoreni kretik. Mjerenje bi se moglo shvatiti i kao siniceza. Ovo je jedini primjer riječi *impie* u epu. *Pie* se javlja jednom (V. G. C. 16,519) i mjeri se pravilno. U srednjovjekovnom se pjesništvu nalaze mjerenja priloga *piĕ*, *congruĕ* itd.

V. G. C. 5,478: *Lex mala prohibuit fieri, bona nulla negauit*.

Pogrešno je mjerenje *prōhibuit* (*vocalis ante vocalem brevis*). Možda je Bunić i svjesno produljio prvi slog da bi oblik mogao staviti u heksametar, ali antički pjesnici ovdje ne pribjegavaju metričkomu duljenju pred samoglasnikom nego sinicezi, usp. Lucr, 1,976. Oblici koji se uklapaju u heksametar, mjere se pravilno s kratkim *pro-*: *prŏhibet* (V. G. C. 5,76), *prŏhibere* (V. G. C. 11,821 i V. G. C. 15,186). Marulić u Dav. ima samo oblike koji se mogu uklopiti u heksametar i mjeri ih pravilno.

V. G. C. 7,133: *Nos uenis ante diem, quibus id molire negoci,*

Nepravilno je *uenĭs* umjesto *uenīs*. Slično je kod Glavičića zabilježeno *exĭs* (V. G. C. 10,8).

V. G. C. 8,52: *Et quas putris agit sanies radice lychenas*

Pogrešna je prozodija *lychenas* s kratkim *y*. Riječ glasi *līchen* i posuđenica je iz grčkoga, gdje latinskomu *i* odgovara dvoglas *ei*. U epu se nalazi samo ovdje, a nema je ni u Dav.

V. G. C. 9,153: *Namque hic honorauit thalamos, taedasque iugales,*

Pogrešno je mjerenje *hĭc* jer je značenje »ovdje«. Isto mjerenje nalazimo još u V. G. C. 10,636 (v. niže), a na više se mjesta ista riječ u V. G. C. mjeri pravilno

V. G. C. 9,217: *Aequos inextincto constrictos urere fasces*

Za oblik se *aequŏs* može smatrati da ima pravilnu prozodiju samo ako ga shvatimo kao arhaični nominativ na *-os* kao predikativ u značenju »zadovoljno«. Očekivanijem akuzativu koji se odnosi na *fasces* mjerenje bi trebalo biti *aequōs*.

V. G. C. 10,173: *Excita tum dociles uariat luscinia cantus,*

Nepravilno je mjerenje *luscīnia* umjesto *luscĭnia*. Riječ je u N i V otvoreni tribrah.

V. G. C. 10,636: *Non hic amicitiae tibi sit, nec turba parentum*

Pogrešno je mjerenje riječi *hic* (»ovdje«) kao u 9,153 (v.). No *părentum* je točno mjerenje. Naime, izraz *turba parentum* ovdje ne označava gomilu podložnika ili podčinjenih (*pārentes*), nego mnoštvo rođaka. To je značenje u latinskom samo rubno, ali je prevladalo u romanskim jezicima, a tako i u talijanskom, koji je Buniću bio blizak. Usp. i predložak – Luca, 14,12: *dicebat autem et ei qui se invitaverat cum facis prandium aut cenam noli vocare amicos tuos neque fratres tuos neque cognatos neque vicinos divites ne forte et ipsi te reinvitent et fiat tibi retributio*.

V. G. C. 10,659: *Alter emi iuga quinque boum, rogo parce, probari*

Netočno je mjerenje *ĕmi* umjesto *ēmi*. Doduše, tekst ovdje nije najprecizniji i najsuvisliji, ali mislim da ipak nema dvojbe da je u ovom slučaju riječ o 1. l. sg. perf., a ne o inf. prez. pas.

V. G. C. 10,666: *Vrbis, et in celebres age te permisce plateas*.

Nepravilno je mjerenje *permiscĕ* umjesto *permiscē*. Ipak, kod Apicija se nalazi *permiscis* (Apic. 4,181), a *Latinska antologija* ima *miscĕ* (Anthol. lat. V, 135, 18), ali v. i idući primjer. Još je jednom skraćen imperativ *immiscĕ* u V. G. C. (V. G. C. 14,47 – v. niže), a to su i jedini imperativi glagola *miscere* i složenica u epu. Svi su ostali oblici prezentske osnove ovoga glagola i složenica u V. G. C., a ima ih više, po 2. konjugaciji. U Dav. nema imperativa glagola *miscere* i složenica, a ostali su oblici po 2. konjugaciji. Dužinu u *platea* u V. G. C. (pravilno) komentira Glavičić. U Dav. nema riječi *platea*.

V. G. C. 10,672: *Et compelle globos intro loca comple, domumque*.

Nepravilno je skraćeno završno *-e* u imperativu *comple*. Glavičić navodi još *habĕ* (15,64), i *praebĕ* (16,337) i spominje da Bunić te imperative krati vjerojatno prema *cavĕ*, što je točna prozodija. Naime, u antičkom se pjesništvu može mjeriti

cavē i *cavĕ*, a drugi su slučajevi toliko rijetki da su zanemarivi, npr. fraza *vide sis* kod Perzija (Pers. 1,108) ili izraz *vale dicere* kod Ovidija (Ov. Trist. I, 8,21) i još poneko dvojbeno čitanje; ipak Prud. Perist. 5,60 *extorquĕ* i Prud. Hamart. 624 *percensĕ* uz spomenuto *miscĕ* iz *Latinske antologije*.

Zapravo je situacija sa završnim *-e* u jednini imp. I. 2. konj. u V. G. C. sljedeća: triput se javlja *cauĕ* (V. G. C. 7,32; 10,418 i 15,264) i jednom *cauē* (13,681), jednom se u ranije navedenom stihu V. G. C. 16,261 javlja *manē*, a drugi put *manĕ* u slabom zijevu. Osim već prije navedenih imperativa u ovom i prošlom primjeru (svih s kratkim završnim *-e*) nisam našao više glagola 2. konj. u jednini imp. I.

Iako su mi neki imperativi s dugim završnim *-e* mogli promaknuti, čini mi se da ovako dobivena slika da u V. G. C. pretežu skraćeni imperativi 2. konjugacije, nije netočna. Ako je tako, onda ne možemo biti ni sasvim sigurni kako Bunić i njegovi suvremenici razumiju slabi zijev, tj. kraćenje završnoga dugoga samoglasnika pred idućim samoglasnikom, osobito ako imamo na umu da su se imperativi 2. konjugacije pokraćeni u slabom zijevu nekada navodili kao primjeri kratkoga *-e* u tim oblicima bez obzira na slabi zijev.

U Dav. nisam našao ni jedan imperativ 2. konj. u jednini.

V. G. C. 11,32: *Restitit in medio mulier, et solus Iesus*.

Zadnji slog nominativa *mulier* produljen je u heftemimeri.

V. G. C. 11,233: *Exquirite, huic aetas, habilis et lingua loquendi est*.

Zadnji slog riječi *habilis* produljen je u heftemimeri. *Exquirite* je komentirao Glavičić.

V. G. C. 11,392: *Me populus labris, et honesta uoce decorat,*

Pogrešno je mjerenje *decōrat* umjesto *decŏrat*. Glagol je po svoj prilici pogrešno povezan s riječima *decor* i *decorus* umjesto s *decus*.

V. G. C. 14,47: *Ingredere huic inquit, laeto te immisce triumpho*.

Netočno je mjerenje *immiscĕ*, umjesto *immiscē*, usp. 10,666.

V. G. C. 14,591: *Iam pridem uobis ego sum professus, eundem*

Nepravilno je mjerenje *prōfessus* umjesto *prŏfessus*. Usp. idući primjer.

V. G. C. 14,592: *Me modo profiteor, quem quaeritis, ecce uidetis,*

Nepravilno je mjerenje *prōfiteor* umjesto *prŏfiteor*. Oblik je *profiteor* poluotvoreni tribrah, tj. tribrah koji bi se eventualno sinicezom mogao prilagoditi heksametru. Moglo bi se reći da je u ovom primjeru riječ o proširenom metričkom duljenju, ali s obzirom na prethodni primjer nije jasno koliko je to svjesno provedeno. U epu se još javljaju pravilno *prŏfitetur* (V. G. C. 10,422) i *prŏfessi* (V. G. C. 2,423). Ostale riječi koje imaju kratko *pro-*, a nalaze se u epu, imaju točnu prozodiju. To vrijedi i za sve latinske primjere s kratkim *pro-* u Dav. osim *prŏfundo* (v. 3., C.).

V. G. C. 15,73: *Siloes qua stagna natant. Quem figulus agrum*

Netočno je mjerenje *fīgulus* umjesto *fĭgulus*. Riječ je otvoreni tribrah.

6. Lažne prozodijske nepravilnosti u *Davidijadi*

Gortan u svom članku kao prozodijske nepravilnosti navodi nekoliko riječi kojih nema u tekstu *Davidijade* u izdanju iz 1984; u tom ih izdanju ne spominje ni nabrajajući različite rukopisne inačice. Te se riječi, osim što nikako prozodijski ne odgovaraju, većinom u kontekst ne uklapaju gramatički ili sadržajno ili su same po sebi morfološki netočne. To su mjesta pogrešno pročitana u Badalićevu izdanju *Davidijade* iz 1954. godine, koja je Gortan kasnije popravio, ali, koliko mi je poznato, to nije zabilježio. Ovdje navodim ta mjesta radi evidencije, i to tako da čitanje koje se nalazi u izdanju *Davidijade* iz 1984 (točnije u elektroničkom izdanju priređenu po izdanju iz 1984. – v. popis literature) navodim u stihu i označavam zvjezdicom, a čitanje iz Gortanova članka navodim poslije stiha. Smatram da usporedba dvaju čitanja sama za sebe dosta govori i da ne iziskuje poseban komentar, pa primjere uglavnom neću komentirati. Usp. i 3. dio, C.

> Dav. 6,283: *Dorsa camellorum, fugeret dum *prępete cursu,* corr. ex *propere*

Klauzula *praepete cursu* u antici je relativno česta (Stat. Theb. 6,298, Claudian. In Ruf. 1,262, Prud. Hamart. 293, Psych. 270, Cypr. Gall. Exod. 1278, Prosp. Ingrat. 798, Arator, Apost. 1, 259 i 2,712, Ven. Fortun. V, 5,83).

> Dav. 6,430: *Arescant herbę, desint quod rusticus *olim* corr. ex *olus*
>
> Dav. 7,38: *Ab Dauide quidem modo missi *aduenimus istam* corr. ex *vēnīmus*
>
> Dav. 8,264: *Esse unum uili de coetu *mancipiorum,* corr. ex *maniplorum*
>
> Dav. 13,89: **Ter centum primo fusorum Marte uirorum*. corr. ex **trecentum*
>
> Dav. 13,404: *Do stivam, *burim, temonem: suscipe aratri* corr. ex *securim*

7. Zaključak

Iz iznesenih podataka vidi se da nezanemariv broj »nepravilnih« prozodija u Dav. i V. G. C. ima uzor u antičkom (uglavnom kasnoantičkom, ali u rijetkim slučajevima i samo u određenom smislu i u klasičnom) i srednjovjekovnom pjesništvu, da se najveći dio tih »nepravilnosti« podudara u Dav. i V. G. C., a onda vrlo vjerojatno i u drugim djelima i kod drugih pjesnika toga doba, pa se one prema tome na neki način ozakonjuju i mogu se smatrati samo odstupanjima od klasičnih prozodijskih normi, ali ne i pogreškama u punom smislu. Najčešće su to izmjene kvantiteta u riječima koje se bez takvih izmjena ne bi mogle uklopiti u heksametar ili se u nj ne bi mogle sasvim spretno uklopiti, a takve su kretičke riječi ili riječi koje sadrže kretik, kao *temulentus, septuageni, octuageni, iūnĭŏr*? (v. 2., 2., A.) i tribrasi ili riječi koje sadrže tribrah, kao *facile*, *mulieris*. Rjeđi su drugačiji slučajevi, kao kratko završno *-a* u desetica i duljina u *fac*.

Osim toga, postoje i slučajevi kada se u jednom epu jedna riječ nalazi s pravilnom prozodijom, a u drugom se ista riječ nalazi s nepravilnom, ali tih je razlika manje od podudarnosti.

Dok u mjerenjima pojedinačnih riječi ima dosta podudarnosti, u mjerenjima se završnih samoglasnika (pred suglasničkim skupinama koje počinju sa *s* i *-o* u nekih riječi) uočavaju između ostaloga i znatne međusobne razlike i razlike u odnosu na antičke pjesnike. Te razlike, barem u slučaju mjerenja završnih samoglasnika pred *s*, nisu slučajne, nego su rezultat različite prakse.

Postoji još jedna zanimljivost koja se uočava usporedbom izloženih primjera iz Dav. i V. G. C. Naime, u V. G. C. se općenito, a taj je ep duži, najčešće nalazi i relativno i apsolutno manji broj primjera neke nepravilnosti, a možda se čak i mnoge riječi – svakako izuzevši drastično suprotne primjere kao *deinde*, *duo*, *ego* i još neke – u Dav. pojavljuju češće nego u V. G. C. Premda je ovo zapažanje za prozodiju od sporedne važnosti, ono može biti polazište za daljnje stilističko istraživanje.

Donedavna se nije puno radilo na klasificiranju prozodijskih nepravilnosti naših latinista i traženju njihova mogućega izvora ili uzora, nije se posvećivala pažnja svojevrsnoj statistici donekle dvostrukih mogućnosti kao što je dvostruko mjerenje završnih samoglasnika opisano u 5. dijelu, i napokon, rezultati dobiveni za pojedine latiniste nisu se detaljno međusobno uspoređivali. To nije ni čudo jer nam tek od prije nekoliko godina računala omogućuju da to radimo bez većega napora. A takav je pristup, i to vrlo opsežan, potreban uz standardne popise pogrešaka u pojedinim riječima da bismo bolje shvatili kakvo je bilo poznavanje i poimanje prozodije kod naših latinista te kako su se oni odnosili prema tradiciji i prema suvremenicima.

Kratice antičkih naslova

Arator Apost. – Aratoris De actibus apostolorum
Avian. – Flavi Aviani Fabulae
Anthol. Lat. – Anthologia Latina (Riese)
Apic. – [Apici] De re coquinaria
Auson. Ecl. – D. Magni Ausoni Eclogae
Auson. Epigr. – D. Magni Ausoni Epigrammata
Auson. Epist. – D. Magni Ausoni Epistulae
Auson. Lud sapient. – D. Magni Ausoni Ludus septem sapientium
Auson. Praef. – D. Ausoni Magni Praefationes
Catull. – C. Valeri Catulli Carmina
Cic. De nat. deor. – M. Tulli Ciceronis De natura deorum
Claudian. In Ruf. – Claudi Claudiani In Rufinum

CLE – Carmina Latina epigraphica
Colum. Rust. – L. Iuni Moderati Columellae De re rustica
Cypr. Gall. Exod. – Cypriani Galli Exodus
Cypr. Gall. Gen. – Cypriani Galli Liber geneseos
Cypr. Gall. Iud. – Cypriani Galli Iudicum
Cypr. Gall. Num. – Cypriani Galli Numeri
Dr. Or. – Blossi Aemili Draconti Orestis tragoedia
Il. Lat. – [P. Baebi Italici] Ilias Latina
Iuven. – D. Iuni Iuvenalis Saturae
Iuvenc. – C. Vetti Aquilini Iuvenci Euangeliorum libri quattuor
Luca – Sophroni Eusebi Hieronymi Biblia sacra vulgata (Euangelium secundum Lucam)
Lucr. – T. Lucreti Cari De rerum natura
Manil. – M. Manili Astronomica
Mart. – M. Valeri Martialis Epigrammata
Maximian. – Maximiani Elegiae
Ov. Ars am. – P. Ovidi Nasonis Ars amatoria
Ov. Her. – P. Ovidi Nasonis Heroides
Ov. Met. – P. Ovidi nasonis Metamorphoses
Ov. Rem. am. – P. Ovidi Nasonis Remedia amoris
Ov. Trist. – P. Ovidi Nasonis Tristia
Paul. Nol. Carm. – Paulini Nolani Carmina
Pers. – A. Persi Flacci Saturae
Petron. – Petroni Satyricon (CXIX-CXIV = Bellum civile)
Prosp. Ingrat. – Prosperi Tironis Aquitani Carmen de ingratis
Prud. Hamart. – Aureli Prudenti Clementis Hamartigenia
Prud. Perist. – Aureli Prudenti Clementis Peristephanon
Prud. Psych. – Aureli Prudenti Clementis Psychomachia
Prud. Symm. – Aureli Prudenti Clementis Contra Symmachum
Sen. Troad. L. – Annaei Senecae Troades
Sid. Ap. Carm. – C. Solli Modesti Sidoni Apollinaris Carmina
Stat. Theb. – P. Papini Stati Thebais
Tert. Adv. Marc. – Q. Septimi Florentis Tertuliani Carmen adversus Marcionem
Tibull. – Albi Tibulli Carmina
Val. Flacc. – C. Valeri Flacci Setini Balbi Argonautica
Ven. Fortun. – Venanti Honori Clementiani Fortunati Carmina miscellanea
Verg. Aen. – Publi Vergili Maronis Aeneis
Verg. Ecl. – P. Vergili Maronis Eclogae

Literatura

Benić 2008 = Mislav Benić, »Prozodijske i metričke osobitosti u latinskim pjesmama Frane Božićevića Natalisa«, *Latina et Graeca*, 12 (2008), 5-34.

V. G. C. = Jakov Bunić, *De vita et gestis Christi* (jedna od inačica još nedorađenoga teksta za elektroničko izdanje prema: Iacobi Boni Racusaei *De vita et gestis Christi. eiusq mysteriis & documentis opus egregium, ex quattuor Euangeliis aliisq diuinis eloquiis ..., carmine Heroico eleganter ac mirifice congestum, atq in XVI. libros diuisum. Eiusdem Jacobi Praeludium in treis distinctum libros, trium gratiarum nominibus appellatos, atque Herculis labores & gesta in Christi figuram, mystice ac pulcherrime eodem carmine continentes*. [Romae, 1526.])

Crusius = Friedrich Crusius, *Römische Metrik: eine Einführung*, Georg Olms Verlag, Hildesheim, Zürich und New York, 1997.

Georges = *Lateinisch-Deutsch: Ausführliches Handwörterbuch* von Karl Ernst Georges. Elektronische Ausgabe der 8. Auflage (1913/1918), Directmedia Berlin 2002.

Glavičić 1977 = Branimir Glavičić, »O prozodiji latinista Jakova Bunića«, *Živa antika*, 27 (1977), (1), 219-230.

Gortan 1955 = Veljko Gortan, »O prozodiji u Marulićevoj Davidijadi«, *Živa antika*, 5, (1955), (1), 104-110.

Davidijada = M. Maruli Delmatae *Dauidias*, priredio Veljko Gortan, preveo Branimir Glavičić, Književni krug, Split, 1984.

Dav. = Marci Maruli *Davidias*, versio electronica. Neven Jovanović praeparavit. Iuxta editionem Marko Marulić, Davidijada, Split: Književni krug, 1984. (Veljko Gortan recognovit).

NWF = Friedrich Neue, Carl Wagener, *Formenlehre der lateinischen Sprache*, zweiter Band – dritte neu bearbeitete Auflage, O. R. Reisland, Leipzig, 1893.

MLP = William Ramsay, *A manual of Latin prosody*, Griffin, 1859.